ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೇ? ಯಾರ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ನೀವು ದನಿಯಾದಿರೋ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿದಿರಿ. ನೀವು ಹಾಗೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ನನ್ನ ಕಲೆ ಹೀಗೆ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂದು ಹೊರಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸೀತೆಯ ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆಯಂತೆ ಇಂದು ನಾನು ಜೀವನ ಪೂರ್ತಿ ನಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಕಲೆಗೂ ಅಗ್ನಿಪರೀಕ್ಷೆಯಾಯಿತಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣ ನೀವು ಹಾಕಿದ ಕೇಸ್ ತಾನೇ? ಅಂದ ಮೇಲೆ ಜಯ ನಿಮ್ಮದೇ ತಾನೆ?' ಕೇಶವಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಏನೂ ತೋರಲಿಲ್ಲ. 'ಶತಾಯುಷ್ಮಾನ್‌ಭವ' ಎಂದು ಕೈ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋದರು.

ಸುತ್ತ ನೋಡಿದರೆ ರಾಜವರ್ಮ ಎಲ್ಲೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಏದುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಹಿತಿಂಡಿಯ ಪೊಟ್ಟಣಗಳು. ನನ್ನ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದ. ನನ್ನಂತೆಯೇ ಅವನೂ ಹಲವಾರು ದಿನಗಳಿಂದ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ. ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಅವನ ಬೆನ್ನುಸವರಿ 'ಬಾ ಮನೆಗೆ ಹೋಗೋಣ, ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಬೇಕಾಗಿದೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾ ಅವನೊಂದಿಗೆ ಗಾಡಿ ಏರಿದೆ.

ಅದೇಕೋ ನನ್ನ ಸ್ಟುಡಿಯೋದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೊಮ್ಮೆ ನೋಡಬೇಕೆನಿಸಿ ಮಹಡಿ ಹತ್ತಿದೆ. ಚಿಕಾಗೋಗೆ ಕಳುಹಿಸಲೆಂದು ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಚಿತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಿಡಿಸಿ ಓರಣವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಖಾಲಿ ಕ್ಯಾನ್ವಾಸ್ ಸಿಕ್ಕಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಬರೆದ 'ಕಲ್ಯಾಣಿ' ಚಿತ್ರ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ಟುಡಿಯೋ ತುಂಬಾ ಅಗರಬತ್ತಿಯ ಸುಗಂಧ. ನಾನು ಕೂರುವ ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂಗಳು!

ಕೆಳಗೆ ಓಡಿ 'ಚೇತು... ಸುಗಂಧ ಬಂದಿದ್ದಳೇ?' ಎಂದೆ.

'ಹೌದು ಒಡೆಯ. ಅವರೇ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಪ್ಪವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಹೋದರು. ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ತಮಗೆ ಕೊಡಲು ಹೇಳಿದರು.' ಅಂಟಿಸಿದ ಲಕೋಟೆಯೊಂದಿತ್ತು ನನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ. ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಓದುತ್ತಾ ಕಣ್ಣೀರು ಧಾರೆಧಾರೆಯಾಗಿ ಹರಿಯತೊಡಗಿತು.

ಪ್ರಿಯ ರವಿ,

ನಾನು ಸುಂದರಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ತಪ್ಪೇ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಮುಂದೆ ಸುಳಿದದ್ದು ತಪ್ಪೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ನೀನೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ನಿನ್ನ ಕಲೆಯ ಮೂಲಕ ನಾನು ಅಮರಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ನನ್ನಿಂದ, ನನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ನಿನ್ನ ಕಲೆಗೆ ಅಪವಾದ ಬರುವಂತಾಯ್ತಲ್ಲ, ನೀನು ಸೆರೆಮನೆ ಸೇರಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದಲ್ಲ ಎಂಬ ಊಹೆ ನನ್ನೆದೆ ಒಡೆದುಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಇನ್ನು ಅದನ್ನು ನಾನು ನಿಜವಾಗಿ ಎಂತು ಎದುರಿಸಲಿ?

ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿ ನನಗೆ ದೊರಕಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನನಗೆ ಸದಾ ಆನಂದವೇ. ಆದರೆ ಕಲೆಯೇ ಜೀವನವೆಂಬ ನಿಷ್ಕಲ್ಮಶವಾಗಿ ಬದುಕುವ ನಿನಗೆ ಅನ್ಯಾಯವಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಲು ನನ್ನಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯ. ಆ ಭಗವತಿ ಹೇಗಾದರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಾರಳೇ? ಅವಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಸದಾ ನಿನ್ನವಳೇ ಆದ
ಸುಗಂಧ

ಪತ್ರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಎಸೆದು ರಾಮಯ್ಯನನ್ನು ಕರೆದು 'ರಾಮಯ್ಯ, ನಿನಗೆ ಸುಗಂಧಳ ಮನೆ ಗೊತ್ತೆ? ನಡೆ, ನನ್ನನ್ನು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿಯಾ? ಈಗಲೇ ಕಾಲ ಮಿಂಚಿಬಿಟ್ಟಿತೇನೋ' ಎಂದೆ.

ಸುಗಂಧಳ ಪರಿಚಯವಾಗಿ ಅಷ್ಟು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಯೂ ನಾನು ಅವಳ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವಳ ಮನೆ ಮುಂದೆ ಬಂದಾಗ ಸೇರಿದ ಜನಸಂದಣಿ ಕಂಡು ಎದೆಯ ತಾಳ ತಪ್ಪಿತು.

ನನ್ನ ಅಂತಸ್ತುಗೌರವ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮರೆತು ಒಂದೇ ಹಾರಿಗೆ ಅವಳ ಕೋಣೆಗೆ ಹೋದೆ. ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಸುಗಂಧ ಮಲಗಿದ್ದಳು. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ ವೈದ್ಯರು ನಾಡಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಎದ್ದು ನಿಂತರು. ಓಡಿಬಂದ ಸುಗಂಧಳ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ 'ಮಹಾರಾಜ, ನೀವು ಸೋಲುವಿರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಈ ಮೂರ್ಖ ಹುಡುಗಿ ವಿಷ ಸೇವಿಸಿಬಿಟ್ಟಳು' ಎನ್ನುತ್ತಾ ಎದೆ ಬಡಿದುಕೊಂಡಳು.

ನಾನು ಸುಗಂಧಳ ಕೆನ್ನೆ ಸವರಿದೆ. ಆಕೆಯ ಕದುಪುಗಳು ಅದಾಗಲೇ ನೀಲಿಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಾನದೆಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಉನ್ಮತ್ತನಂತೆ ಚುಂಬಿಸಿದ್ದ ಅಧರಗಳು ಬಣ್ಣ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು. ಹುಚ್ಚನಂತೆ ಕೂಗಿದೆ 'ಸುಗಂಧಾ! ಸುಗಂಧಾ! ಏನು ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ? ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಆತುರ ಪಟ್ಟುಬಿಟ್ಟೆ? ನಾನು ನಿರಪರಾಧಿ ಎಂದು ಕೋರ್ಟ್ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿತಲ್ಲ ಸುಗಂಧ! ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ ನಿನಗೆ ತಾಳ್ಮೆಯಿರಲಿಲ್ಲವೆ?' ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಣ್ತೆರೆದ ಸುಗಂಧ ನಂಬಲಾರದೆ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದಳು.

'ಹೌದೆ? ನಿಜವಾಗಿ? ನೀವು ಸೆರೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆ? ಅಬ್ಬಾ! ಭಗವತಿ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಓಗೊಟ್ಟಳೇ?' ನಾನು ಅಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದೆ. ಅವಳ ಕೈ ನನ್ನ ಕಣ್ಣೀರನ್ನೊರೆಸಿತು. ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೇಳಿದಳು 'ನನ್ನದೊಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ನಡೆಸಿಕೊಡುವಿರಾ?'

'ಹೇಳು ಸುಗಂಧಾ, ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬಂದಿರುವೆನಲ್ಲಾ'.

'ನನಗೆ ನಿಮ್ಮ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಪ್ರಾಣ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ, ಸಾಧ್ಯವೇ?' ಅವಳ ತಲೆಯನ್ನು ದಿಂಬಿನ ಮೇಲಿನಿಂದ ತೆಗೆದು ನನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡೆ. ಹೃದಯದ ನೋವನ್ನು ಹತ್ತಿಕ್ಕಲಾರದೆ ಹೇಳಿದೆ 'ನನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಜೀವವೇ, ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮ ನಿನಗಿದ್ದರೆ ಸುಂದರಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಬೇಡ. ಹುಟ್ಟಿದರೂ ನನ್ನಂತಹ ನತದೃಷ್ಟ ಚಿತ್ರಕಾರನ ಬಳಿ ಸುಳಿಯಲೇಬೇಡ'. ಅದೆಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಅವಳ ಆ ಕಪ್ಪು ಕಣ್ಣುಗಳು ನನ್ನನ್ನೇ, ನಾನು ಅವಳನ್ನೇ ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದವೋ ತಿಳಿಯದು. ವೈದ್ಯರು ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದರು.

ರಾಜವರ್ಮ

ಸುಗಂಧಳ ನಿರ್ಗಮನದಿಂದ ಅಣ್ಣನವರ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಬದಲಾವಣೆಯಾಯಿತು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಲೆಗೆ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಲು ಬಹಳಷ್ಟು ಸಮಯವೇ ಬೇಕಾಯ್ತು. ಈ ನಡುವೆ ಔಧ್‌ನ ರಾಜಕುಮಾರರು ಅಣ್ಣನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದರು. ಆಗಾಗ ಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಾಜ ನರ್ತಕಿ, ಗಾಯಕಿ ಅಂಜನೀಬಾಯಿಯ ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಂಜನೀಬಾಯಿ ಸುಗಂಧಳಿಗಿಂತಲೂ ಚೆಲುವೆ. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಾಯಕಿ. ಒಳ್ಳೆಯ ಕಥಕ್ ನರ್ತಕಿ ಕೂಡ. ಆದರೆ ಅಣ್ಣ ಒಮ್ಮೆ ಅವಳ ನರ್ತನ ನೋಡಿ ಹೀಗೆ ಟೀಕೆ ಮಾಡಿದರು. 'ಅಂಜನೀಬಾಯಿ! ನಿಮ್ಮ ಗಾಯನ ಅದ್ಭುತ. ಆದರೆ ಕಥಕ್ ನೃತ್ಯದ ಪದಚಲನೆ ಅಷ್ಟು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲ. ನೀವು ಮುದ್ರೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಮಣಿಪುರಿ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕು. ಮುಖದ ಅಭಿನಯ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಕಥಕಳಿ, ಭರತನಾಟ್ಯ ನೋಡಬೇಕು. ಪದಚಲನೆ ಕಥಕ್‌ನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಿಯಬೇಕು'. ಹೀಗೆ ನೇರವಾಗಿ ತನ್ನ ನೃತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅಣ್ಣನವರು ಟೀಕೆ ಮಾಡಿದರೂ ಆಕೆ ತಪ್ಪು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಗಾಗ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಅಣ್ಣನೊಂದಿಗೆ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು.

ಹೀಗೇ ಆಕೆಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಅಣ್ಣನ ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲೂ ಆಸಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಅವರಿಗೆ ರೂಪದರ್ಶಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲತೊಡಗಿದಳು. ಅಣ್ಣ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅಂಜನೀದೇವಿಗೆ ಸುಗಂಧಳ ಸ್ಥಾನ ಕೊಡಬಹುದಾಗಿತ್ತೇನೋ. ಆದರೆ ಸುಗಂಧಳಲ್ಲಿ ವಿಲೀನಗೊಂಡಿದ್ದ ಅವರ ಮನಸ್ಸು ಅದಕ್ಕೆ ಎಡೆಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಅಂಜನೀದೇವಿ ಬರಿಯ ರೂಪದರ್ಶಿಯಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಳು. ಬರಿಯ ದೈಹಿಕ ಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಬಳಿ ಬರುವವರನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದ ಅಂಜನೀದೇವಿಗೆ ಅಣ್ಣನವರಂತಹ ವಿಭಿನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದರು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರು ಅಣ್ಣನ ಸ್ನೇಹಿತೆಯಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದರು. ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ.

ಈ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ದಿನ ರಾಮಯ್ಯ ಓಡೋಡಿ ಬಂದು 'ಕೊಚ್ಚ್! ಗಂಗೆಯೇ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹರಿದುಬರುತ್ತಿದೆ' ಎಂದ. 'ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳು ರಾಮಯ್ಯ ಒಗಟು ಬೇಡ' ಎಂದರು ಅಣ್ಣ.

'ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ನಿನ್ನ ಮನೆ ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ' ಎಂದು ರಾಮಯ್ಯ ಹೇಳಿದಾಗ ಅಣ್ಣ ನಂಬಲಾರದಾದರು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಕಾವಿ ನಿಲುವಂಗಿ, ಪಂಚೆ ಧರಿಸಿ, ತಲೆಗೆ ಬಿಳೀ ಪೇಟ ಧರಿಸಿ, ಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ನಮ್ಮ ಮನೆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟರು. ಅಣ್ಣ ನಮ್ಮ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಅಂಗವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಹಾಸಿ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜನಿವಾರ ಹಿಡಿದು ಅವರ ಕಾಲಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ಅಣ್ಣನವರ ಕಣ್ಣುಗಳು ತುಂಬಿ ಬಂದಿದ್ದವು.

ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಅವರನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ 'ವರ್ಮಾಜಿ, ಚಿಕಾಗೋದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗಲಿಂದ ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಲೇಬೇಕೆಂಬ ಹಠದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಇಂದು ಆ ಆಸೆ ಕೈಗೂಡಿತು' ಎಂದರು.